Погуляєв С.Ю.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін та правового забезпечення
підприємницької діяльності ХЕПУ

Характеристика правового режиму технології

Історія людства нерозривно пов'язана з розвитком техніки, яка звільняє людину від утомливої фізичної праці та багатократно посилює енергетичну міць людства. Адам Сміт у своєму відомому "Дослідженні про природу й причини багатства народів" відзначав, що дійсне багатство націй визначається не стільки запасами золота й срібла, скільки здатністю виробляти товари і послуги.

Як тільки мова заходить про будь-яку галузь продуктивної діяльності людини, у найрізноманітніших сполученнях звучить термін "технологія": новітня технологія, висока технологія, інформаційна технологія й т.д.

У боротьбі за ринки збуту технічні нововведення дають їхнім власникам істотні переваги перед конкурентами. Нові технології визначають місце, значення, перспективи тієї чи іншої країни, галузі, фірми у світовому співтоваристві, у конкурентній боротьбі. Виробник може на якийсь час монополізувати навички та знання, необхідні для виробництва певного виду товару, однак, одному виробникові рідко вдається протягом тривалого часу зберігати монополію на технології; типовішою є така ситуація, коли технології поступово поширюються у світі, змінюючи тим самим напрямок потоків торгівлі.

Останнім часом простежується тенденція підвищення ролі нематеріальних продуктів у суспільному виробництві, однак ще тридцять років тому професор В.А. Дозорцев переконливо довів, що "…у результаті науково-технічної революції в економічний обіг увійшов новий об'єкт – науково-технічні знання. Зміни рівня розвитку продуктивних сил призвели до розширення поняття "майно". Поряд з речовими, матеріальними об'єктами, або їхнім вартісним вираженням (включаючи грошові вимоги), до нього увійшли нові знання, ідеї"[1].

[1] Див.: Дозорцев В.А. Законодательство и научно-технический прогресс // "Юридическая литература". – 1978. – С. 5–191.

Відомо, що структура товарообігу високорозвинених країн як усередині країни, так і за рубежем характеризується великою питомою вагою наукомісткої продукції, тобто продукції обробної промисловості, заснованої на так званих "*високих технологіях*". Ринковий попит та пропозиція на такі технології має чітку тенденцію до зростання. Від формули торгівлі "сировина + устаткування + послуги + знання" провідні країни перейшли до торгівлі за формулою – "знання + послуги + устаткування + сировина". Така формула торгівлі рівнозначна терміну "*торгівля технологіями*". У міжнародній практиці вона йменується як "*передача технологій*".

Ні в юридичних, ні в точних науках не склалося єдиного визначення поняття "технології" як, наприклад, "способу", "пристрою", "речовини" у класичному патентному праві[1]. І це зрозуміло, оскільки дане поняття відображає складне і багатогранне явище.

В. Даль описував технологію як "…заводське і ремеслове мистецтво, знання, уміння, прийоми роботи й застосування у справі"[2]. За цим визначенням технологія уявляється як щось *єдине*. З позиції, що цікавить нас, відзначимо, що користуючись таким описом технологію можна *прийняти* за неподільний об'єкт права цивільного. Щоправда, при ближчому розгляді можна побачити, що в ньому йдеться не про один прийом роботи, а про прийоми (множина).

Навпаки, С.І. Ожегов чітко характеризує технологію як "…*сукупність* виробничих методів і процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів виробництва"[3]. Отже, у даному визначенні як на родову ознаку технології вже вказано на "сукупність" виробничих методів і процесів.

У загальноосвітній і науково-технічній літературі термін "*технологія*" пов'язують із його походженням від грецького слова "techne" – мистецтво, майстерність і "logos" – слово, наука. Так, наприклад, укладачі Великої Радянської Енциклопедії розкриваючи його зміст вказують на те, що "технологія – "…це наука або *сукупність відомостей* про різні фізичні (зокрема механічні), хімі-

[1] За твердженням В.В. Бєлова, спосіб "…це операція або сукупність взаємопов'язаних операцій (дій) над матеріальними об'єктами за допомогою матеріальних об'єктів". Белов В.В., Виталиев Г.В., Денисов Г.М. Интеллектуальная собственность. Законодательство и практика применения. – М.: Гардарика, 1997. – С. 38.

[2] Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. – М.: Рус. яз., 1981; 1982. – Т. 4. – С. 404.

[3] Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1985. – С. 692.

чні та інші *способи* обробки (переробки) сировини, напівфабрикатів, виробів. У переносному значенні технологією називають і *опис цих способів* у вигляді інструкцій, графічних описів, креслень"[1].

Новий словник української мови характеризує технологію як "…*сукупність* знань, відомостей про послідовність виробничих операцій у процесі виробництва"[2].

У довідкових матеріалах ВОІВ технологія визначається як систематизоване знання про спосіб виробництва продукту або про надання послуг, закріплене в довільній формі. Це може бути винахід, корисна модель, промисловий зразок, сорт рослини, інформація у вигляді певного набору документів або певний досвід і навички фахівців, що беруть участь у процесі виробництва[3].

Зазвичай під технологією розуміються всі знання, незалежно від того, у якій формі вони виражені і який характер їхньої правової охорони. Сюди відносяться і винаходи, на які видані охоронні документи (патенти), і незапатентовані знання та досвід ("ноу-хау")[4]. Для сучасної літератури таке (широке) трактування поняття "технологія" стало типовим. Оскільки ідеї і знання нематеріальні, то лише при втіленні в об'єктивну форму (наприклад, у технічну документацію, креслення, словесний опис) вони можуть бути введені до обороту в якості товару. На відміну від майна, вони не підлягають амортизації та знищенню. Оскільки інтелектуальні досягнення набувають товарної форми за допомогою права, виникає певна специфіка визначення їхньої вартості. Безпосередня цінність науково-технічних ідей відрізняється від цінності матеріальних носіїв, на яких вони можуть бути зафіксовані. Ціна результатів творчої діяльності носить маркетинговий характер, тому що залежить від співвідношення попиту та пропозиції, привабливості для споживача, а не від кількості фактично витраченої праці винахідника.

Виходячи із цих положень технологія являє собою систематизовані і застосовні для вирішення певних проблем знання, здатні передаватися від одного суб'єкта до іншого. ВОІВ виділяє три критерії, відповідно до яких знання можуть бути віднесені до технології:

---

[1] Большая Советская Энциклопедия. – М.: БСЭ, 1953. – Т. 42. – С. 400.

[2] Новий словник української мови. – К.: 1998. – Т. 4. – С. 519.

[3] Основы интеллектуальной собственности. – К.: Издательский Дом "Ін Юре", 1999. – С. 52.

[4] Международная передача технологии: правовое регулирование. – М.: Наука, 1985. – С. 10.

По-перше, знання повинні бути систематизовані, тобто специфічно організовані для рішення певної проблеми.

По-друге, знання повинні існувати в певному місці, наприклад, бути закріплені в письмовому вигляді або існувати у вигляді знань однієї людини. На підставі цього джерела знання може бути розкрито і, таким чином, може передаватися від однієї людини до іншої цілою низкою способів.

По-третє, знання повинні мати мету, тобто можливість їх застосування в промисловості, сільському господарстві і торгівлі[1].

До числа факторів, що характеризують *технологію* як *предмет цивільного права* можна віднести пов'язані з нею цивільно-правові правочини**,** спрямовані на виникнення, зміну і припинення прав і обов'язків. На цій підставі можна стверджувати, що технологія є повноцінним об'єктом товарних відносин, оскільки може задовольняти певні потреби, відчужуватися й приносити прибуток.

Існує дві принципові можливості передачі й одержання технологій – у матеріалізованому виді (тобто у вигляді продукції, устаткування, об'єктів капітального будівництва) і у вигляді науково-технічних знань. Насамперед, покупців цікавить не технологія як така, а продукція, що може бути виготовлена за цією технологією, зокрема переваги даної продукції, що дозволяють їй успішно конкурувати з аналогічною. Товарами в ліцензійній торгівлі найчастіше є секрети виробництва – незагальновідомі знання, причому не завжди ці знання оформлені юридично, у патентній формі. Тобто ліцензійна торгівля в сучасних умовах містить у собі комерційну експлуатацію знань про те, як треба виробляти та реалізовувати продукцію[2].

Однак не всі *форми* того або іншого *знання* однаково задовольняють вимогам практики, що склалася при їхній передачі. Найбільше відповідають критеріям практики ті знання, які піддаються чіткому формально-логічному визначенню. Цьому завданню служить формула винаходу, що дозволяє описати *знання*, тобто *нематеріальний* об'єкт, як квазітілесний, поставивши його поруч із традиційним об'єктом права – річчю.

Будь-яке правове явище повинне бути адекватно висловлено, щоб існувати. Те, що не може бути точно висловлено, не

---

[1] Основы интеллектуальной собственности. – К.: Издательский Дом "Ін Юре", 1999. – С. 52.

[2] Карпова Н. Правовая охрана и лицензирование ИС в России // "Интеллектуальная собственность". – 2000. – № 9. – С. 55.

може бути юридичним чином здійснено. У цьому полягає сутність права[1].

Через виняткову важливість технології вітчизняний законодавець не міг ігнорувати дане поняття. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій **сфері технології** [2].

У Законі України "Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій" дане визначення наукоємних технологій: високі наукоємні технології технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості[3].

Нещодавно з'явилося перше легальне визначення технології. Згідно з ст. 1 Закону України "Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій" **технологія** – *результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг*[4].

Слід зазначити, що в Україні ще не сформований інститут права, безпосередньо пов'язаний із введенням у цивільний (комерційний) оборот технології як товару. Ми маємо на увазі відсутність спеціального інституту права (можливо, і на рівні спеціального Кодексу), який містив би комплекс правових норм, що регулюють різнорідні за юридичною природою відносини, пов'язані з передачею технології як товару всередині країни, у тому числі передачу її у вигляді внеску до різних господарських товариств.

У цьому напрямку робляться поки перші спроби. Розроблено Порядок державної реєстрації несекретних завершених технологій, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 11.12.2002 р. № 696, набрав чинності вже згадуваний Закон "Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій".

---

[1] Скловский К.И. Собственность в гражданском праве: Учеб.-практ. пособие. – М.: Дело, 2000. – С. 114–512 с.

[2] Це формулювання викладене в редакції Закону № 850-15 від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 30. – Ст. 247.

[3] Абзац другий розділу II // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 32. – Ст. 384.

[4] Офіційний вісник України. – 2006. – № 40 (18.10.2006). – Ст. 2664.

Відповідно до цих документів несекретні технології, розроблені за кошти державного бюджету, підлягають державній експертизі й обов'язковому внесенню до Державного реєстру. Технології, виконані недержавними організаціями, установами й фізичними особами за власні кошти, можуть вноситися до Державного реєстру за бажанням їхніх власників.

Відповідно до ч. 3 ст. 12 згаданого Закону, під час державної експертизи обов'язково визначається: технічний рівень і новизна технологій та обладнання;

– орієнтовна ціна технологій та обладнання чи розмір плати за їх використання;

– конкурентоспроможність технологій та продукції, яка буде виготовлена із застосуванням цих технологій;

– патентна чистота технологій, їх складових;

– відповідність технологій нормам техногенної та екологічної безпеки, технічного регулювання, міжнародним і національним стандартам[1].

Як вже було сказано вище, технологія вводиться в оборот за допомогою права, а тому варто усвідомити, чи є вона об'єктом суб'єктивних цивільних прав. Згідно зі ст. 177 ЦК України "Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага"[2]. Як бачимо, технологія даним переліком не передбачена, однак перш ніж зробити висновок про те, чи є технологія об'єктом цивільних прав, варто зробити кілька зауважень.

У науці цивільного права до **об'єктів цивільних прав** відносять ті речі та дії, у зв'язку з якими виникають і здійснюються цивільні права та обов'язки і які є предметом або результатом у договірних відносинах. При цьому найчастіше ототожнюють поняття "об'єкт цивільних правовідносин" і "об'єкт цивільного права". У класичній інтерпретації "Об'єктом юридичного відношення є все те, що може служити за допомогою права засобами здійснення інтересу. Такими засобами є: a) речі як частини зовнішнього середовища; b) дії інших осіб. Якщо об'єкт юридичного відношення становлять речі, то відношення зветься речовим правом; коли об'єктом є дії інших осіб, – то

[1] Стаття 12 Закону набирає чинності з 6 квітня 2007 року.

[2] Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

зобов'язальним. Очевидно, юридичне поняття про об'єкти права відповідає економічному уявленню про блага"[1].

На погляд автора, ці поняття не зовсім тотожні, оскільки "Право не може бути спрямоване на речі безпосередньо. Однак, впливаючи на поведінку людей, воно може забезпечити їх активний вплив на зовнішні предмети природи. У цьому випадку об'єктами дійсно є речі, але вони виступають не як об'єкти прав, а як об'єкти дій. Як елементи природи речі можуть бути привласнені, перероблені, змінені або знищені в процесі трудової діяльності, предметом якої вони є"[2].

Коли ми вживаємо термін "об'єкт цивільного права" то, насамперед, маємо на увазі його ***"правовий режим".*** Під *правовим режимом* потрібно розуміти своєрідне "урахування" законодавцем природних властивостей і ознак речей - "матеріальних" об'єктів правовідносин, оскільки саме із цими специфічними *властивостями* чинне цивільне законодавство зв'язує певні правові наслідки. Держава не встановлює правовий режим для тієї чи іншої технології. У цьому суть і складність розглянутої нами проблеми.

Коли передається технологія, вона є "*матеріальним об'єктом"* в описаному вище сенсі, а саме: *нетілесним майном*, або *правами на* об'єкти інтелектуальної власності, у той час як юридичним *об'єктом* тут є дії учасників угоди. З огляду на те, що передача технології здійснюється по формулі "технологічні знання + послуги + устаткування" і враховуючи, що вона несе в собі властивості й особливості різних типів її складових, можна встановлювати "правовий режим" технології на рівні її окремих елементів:

- *речового права (А),*
- *права інтелектуальної власності(Б),*
- *права на інформацію (В).*

Якщо вищевикладені міркування справедливі, то **технологію варто визнати** повноцінним об'єктом цивільного обороту, оскільки, по-перше, з нею можуть укладатися правочини, що включають:

1) "*передачу* ліцензій на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, твори науки, комп'ютерні програми й бази даних і інші об'єкти інтелектуальної власності";

---

[1] Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права**.** Одиннадцатое издание. – Москва: Издание Бр. Башмаковых, 1914. – С. 89.

[2] Иоффе О. С. Гражданское правоотношение // Избранные труды по гражданскому праву. – М.: "Статут", 2000. – С. 602.

2) "*надання* ноу-хау і технічного досвіду у вигляді техніко-економічних обґрунтувань, планів інструкцій, настанов, формул, креслень, а також послуг, що стосуються технічних консультантів, керівних кадрів, підготовки персоналу";

3) "*передачу* технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і функціонування підприємств та устаткування, а також виконання проектів "під ключ";

4) "*передачу* технологічних знань, необхідних для монтажу, експлуатації й функціонування підприємств та устаткування, проміжних товарів і (або) сировинних матеріалів, придбаних шляхом закупівлі, оренди, іншим способом";

5) "*передачу* технічного змісту угод про промислове і технічне співробітництво";

6) "*передачу* прав інтелектуальної власності у вигляді статутного внеску в спільні підприємства, а також *внесків при укладенні договорів про спільну діяльність* і інвестиційних договорів"[1].

По-друге, на технологію можуть бути звернені майнові позови, вона може бути внеском у господарські товариства, її вартість може входити до складу основних фондів і амортизуватися, включаючись до складу витрат.

Перетворення технологій у майно або їх "капіталізація" повинно здійснюватися за таким алгоритмом:

- придбання майнових прав;
- оцінка технології;
- визначення термінів її амортизації;
- оприбуткування технології.

Іншими словами, розробник (власник) технології повинен мати реальну можливість вичленувати її із сукупного майна, зафіксованого на балансі, відокремити від інших активів і розпорядитися на свій розсуд.

---

[1] Капица Ю.М. Экспорт–импорт технологий: правовое регулирование. НАН Украины. Центр интеллектуальной собственности и передачи технологий. – Киев: 2000. – С. 4.